

JUHÁSZ GYULA ÉS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ

Ez a dolgozat része a „Móra Ferenc és Juhász Gyula a háború ellen” című tanulmánynak. Mint minden egészről kiszakított rész, ez sem teljes és torzít. A gondolatszálak átszövődése miatt hosszabban tárgyal más összefüggésekben fontosabb kérdéseket, melyek nem feltétlenül kellenek Juhász Gyula megértéséhez és elmaradnak lényegesek, melyek idekíváncsoznának, de a tanulmány más vonatkozásban tárgyalja őket. Ezért, e részletdolgozat a viszonylag szűkre fogott periódus ellenére sem adhat teljes, végleges, lezárt Juhász Gyula portrét. A dolgozathoz jegyzetapparátust nem közlök, mert mind a lírai, mind a prózai idézetek a készülő és hamarosan megjelenő Juhász Gyula műveinek kritikai kiadása anyagából vettem. Ezért csak az idézett művek címeit jelöltem meg. Ezúton is hálás köszönetet mondok Péter László és Ilia Mihály szíves segítségéért, akik önzetlenül rendelkezésemre bocsátották a kritikai kiadás anyagát.

I.

1914—15 tele fordulatot hozott Juhász Gyula békeharcában. Megszűnt a háború szelíd igenlése és a béke óhaja közötti átmeneti ingadozása. Feloldódott szemléletének ellentmondásos kettőssége és Mórához hasonlóan, ő is bátran a béke mellé állt. E jelentős eszmei fordulat újabb, sokat ígérő távlatokat nyitott meg a költő fejlődésében. Verseinek uralkodó érzése: határozott, elszánt békeakarata lett. Ennek a tisztultabb, új érzésnek mintegy alaphangját, nyitányát szólaltatja meg a „Prolog”-ban:

*„Még áll a harc, még áll a vad, kegyetlen,
Bús küzdelem, de lelkünk már szelíd,
És érezzük, hogy minden győzelemben
Siratni kell hű szívek ezreit,*

*Kik a halálba énekelve mentek
Fiatalon s több nap nem kél nekik.
És legszebb győzelem a drága béke,
A gondolat és érzés tiszta éke.”*

Juhász Gyula Hőferék diadalmas, mámoros, újabb harcokra uszító győzelmi jelentéseivel szemben az igazi győzelmet, — amelyet a népek milliói akarnak — a drága béke győzelmét hirdeti. Már nemcsak tehetetlen, rezignált sóvárgással óhajtja a békét, hanem férfias hangon követeli; és a „fergeteges égre a villámok zenéjével” zengi, hogy „dal és virág az élet, — Szépség és jószág, csak akarni kell”. Igen, akarni. És ebben az elszánt, határozott akarásában már harckészség is van. Ez az elszánt, bátor, merész, követelő hang szólal meg a „Koronázás” c. versében:

*„Király! Tűnő a fény, múltó a pompa,
Hervad a rózsza és elhal a dal.
Halálba tart még a hősök légiója
Es özvegy, árva nép még a magyar.
A legszebb bábort a vért dúsan öntja,
Am igazságot és békét akar!”*

Figyelemre méltó, hogy ezt a verset Juhász Gyula Károly király koronázási ünnepére írta. És miként Arany János annakidején, az ifjú király atyjának, a Walesi bárdokban nem zeng dicsőséget, ő sem ünnepel, hanem bátran kiáltja oda a királynak: a nép igazságot és békét akar. Azonban az igazság és béke megvalósításának konkrét formái még nem tisztázódtak Juhász Gyulában. De illúziói sem voltak. A békét nem deus ex machinaként várta, hanem körültekintő, mindent számbavevő harcoként. A várható nehézségeket, akadályokat, szenvedéseket is felmérte:

*„Az út odáig tüskerózsza-ösvény,
Az út odáig drótsövény, balog,
Az út odáig véres, kusza örvény,
Mely holtak, roncsok árján kavarog.”*

(Csipkerózsza)

Es így is vállalja ezt az utat:

*„Ó mégis, mégis álmunk odavágyik
S ha lábunk, lelkünk elkopik is addig,
Mi elmegyünk, mind elmegyünk oda!”*

(Csipkerózsza)

* * *

A háború véres öldöklései, mérhetetlen pusztításai az íróink legkülönbjeit szembefordítják a háborúval és ennek következtében előbb vagy utóbb eljutnak a békeharcig. Szinte általános érvényű jelenség ez. De az általánosság mögött egyedi törekvések tömegei vannak, amelyek színezik, módosítják az összeképet. És az egyedi utak — különösen abban a helyzetben, ha nem fogja őket össze vezető, szervező erő — mindig rejtenek magukban eltéréseket, buktatókat. A szociáldemokrata párt szocialsoviniszta, opportunistá vezetésének jóvoltából nálunk sem volt irányító antiimperialista erő. Többek között ezért olyan sokszínű, széteső, következtlen és ellentmondásos az írók béke-

mozgalma is. Csaknem magukra hagyatva, külön-külön botorkálva, tapogatva keresik az imperialista világégésből kivezető utat és természetesen az eredmény sokféle szándék, sokféle törekvés közös összetevője lesz. Ezért nem elégedhetünk meg az általános következtetés megállapításával, hanem fel kell fednünk az általánost kialakító egyedi utakat is. Ez a megfontolás indokoltá teszi, hogy Juhász Gyulával kapcsolatban is feltegyük a kérdést: milyen összetevői és indítékai voltak a költő háborúellenes békeharcának?

A háború első hónapjaiban a harcok védekező jellege megtéveszti Juhász Gyulát: az imperialista öldöklést átmenetileg igazságos háborúnak véli. De rövid kábulat ez és a harcok menetének, változásának láttán rádöbben tévedéseire. Lengyelországban, Galíciában, Ukrajnában már nincsenek hadicéljai és igyekszik menekülni a háború véres valósága elől: „Távol közel a vérző, ősi föld ég — De nekem már elásták kardomat”. Vagy a zsoldos katonát már így énekelte:

*„Csak harcolok, nem mondják, meg, minek,
Ki tudja, tán az isten hírének?
Hogy több teremjen trágyás földeken
Szívem véréből, ó de nem nekem!”*

(Idegen zsoldos éneke)

Igaz, hogy a háború céltalanságának ilyen értelmezésével még nem juthatott el a háború igazi okainak feltárásáig, de így is a kiábrándulás, szembefordulás jelentős motívuma, indítéka békeakaratainak.

A háború céltalanságának érzését erősítette az is, hogy Juhász Gyula mentve volt a gyűlölködő, faji kiváltságokat hirdető sovinizmustól, és nem volt hajlandó a kultúrfölény és faji különbségek tetszetős leplebe álcázott imperializmus zsoldjába állni. Amikor legnagyobb volt a faji uszítás, Juhász Gyula akkor is a testvériségre gondolt:

*„Harcos katonák is
Fölnéznek az égre
S rágondolnak álmodozva
A testvériségre.”*

(Karácsonyi köszöntés)

Nem érez gyűlölséget az ellenségnek kikiáltott orosz paraszt katonával szemben sem. Meleg együttérzéssel ír Prokopról, a békés, csendes hadifogolyról, mert tudja, hogy őt is, miként a mi fiainkat, akarata ellenére vezették a harcra:

*„A Kárpátokban ellenünk vezették,
Hozzánk a télen így került Prokop
Szakálla kender, szeme tengerkék,
Ő ez a szem sok szépet álmodott,
Jogról, örömről, lányról, mely övé lesz.
De ember tervez és Atyuska végez.”*

(A muszka)

A kenderszőke szakállú és tengerkék szemű, egyszerű emberi boldogságról álmodó Prokop nem a hivatalosan bemutatott ellenséges katona szándékosan torz képe, hanem gyűlölködésre képtelen, rokonszenves, szelíd, jámbor, békét óhajtó, dolgos ember portréja. Juhász Gyulával ezt a képet, a faji gyűlölet-től mentes, emberi szeretettől áthatott testvériség nagyszerű érzése rajzoltatja. Ez a testvériség gondolata nemcsak a másik oldal katonájának megértését érleli meg, hanem leszereli háborús gyűlöletét, sietteti az imperialista öldök-léssel való szembefordulását és erősíti békeakarátát. Ez az érzés a továb-biakban is Juhász Gyula háború ellenes békeharcának jelentős indítéka lesz.

Juhász Gyula apai és anyai ágon tősgyökeres kisiparos családból származott. Ehhez a Kossuth-párti, radikális 48-as gondolkodású réteghez nemcsak vérségi, hanem nagyon szoros eszmei kapcsolatok is fűzik. A háború, a béke kérdésének megítélésében is jelentős szerepe van ennek a sajátos, népi szemléletnek. Sőt, ez az eszmei örökség annyira átítatja egész világnézetét, hogy a költő nem tehet s nem is tesz mást, mint a nép szemével nézi a vandál világégést, és a nép módjára reagál rá. A nyomor, a szenvedés, a könny, a pusztulás: a nép minden háborús keserve, ezért pendít meg benne oly mély húrokat, és ezek a sebek nemcsak fájnak neki, hanem a gyászoló anyákkal, a katonaruhába bújtatott békés apákkal és jobb sorsra érdemes fiatalokkal együtt akarja a békét. Ennek a közös rokonérzésnek a hangja csendül fel a „*Szelíd szegedi vers*”-ben:

„Az alkonyi Tiszán átszáll merengőn
A takarodó trombita szava,
Mint párját vesztett vadgalamb az erdőn
S túl tornyokon vonul haza... haza.
A falu lelke zúg a trombitában
Szilajon, mélán, árván, elhalón.”

Itt a falu lelkét idézi, amely megelégedve a háborúval, haza... haza vágyik. De ez a népi vágy nemcsak itt csendül fel, hanem ott rezeg a költő minden békeversében, mert világnézetének sarkalatos tétele és békeharcának legfőbb indítéka lett és már szinte ösztönösen bugyog fel lírájában.

Ezzel a népi szemlélettel nagyon sok rokonságot mutat Juhász Gyula békeharcának másik nagy indítéka: a humanizmusa. A béke vágyában a vértől, a rombolástól, az emberi szenvedésektől irtózó humanista is megszólal:

„Ó emberek, bús emberek,
Vert madarak viharban, vészben,
Sírát és sajnál benneteket”. (A vérző temető)

A „Menetszázad” c. versében az indulók dübörgő ritmusára a háború poklába, a temetőbe marsoló katonákról így énekel:

„A vihar viszi őket, jó öreg fiúkat,
A vihar viszi őket, mely szerte a világon
Most ráz dús palotákat, most épít borús odúkat
S az ember, ó az ember, sárgult levél az ágon.”

Ebben az emberföltésben kétségtelen sok van az általános polgári humanizmus jegyeiből. Viszont nem szabad elfelejtenünk, hogy ezt a humanizmust a nép szenvedése intonálja és a nép rajongó szeretete táplálja. Ezért Juhász Gyula — és tegyük hozzá — Móra, mélyen demokratikus tartalmú humanizmusa jóval több, mint az általános, konkrét emberi tartalomtól megfosztott, arisztokratikus vonásokkal telített nagypolgári világfájdalmon tengődő humanizmus.

Az is igaz, hogy Juhász Gyula tiltakozásaiban pacifizmus is van. Azonban, ezt a békeóhajt sem szabad azonosítani a világpolgári, a népek, nemzetek felett lebegő és nép, nemzet érdekével mit sem törődő pacifizmussal. Juhász Gyula háború ellenessége a nép békeakarására támaszkodva Ady háború ellenes harca nyomán fejlődik. És mind Juhász Gyula, mind Móra az imperialista háborúból való kiábrándulás közepette, rádöbben arra az igazságra, hogy a nép érdektelen ebben a világégésben és a dolgozóknak teljesen mindegy, hogy a „Höfer” haditudósító iroda vereségről, vagy győzelemről ad hírt, mert nekik a győzelem is csak „fekete hintó”, mely holta-kon és bénákon görög és csak újabb szívfacsaró gyászt, temérdek szenvedést és mérhetetlen nyomort hoz. Ez a felismerés telíti tartalommal Móra és Juhász Gyula pacifizmusát.

Hangsúlyoznunk kell ezt a különbséget, mert itt van a kulcsa Juhász Gyula és Móra további fejlődése megértésének. Jellemző, hogy azok a polgári írók, akik az általános humanizmus és pacifizmus talajáról tiltakoznak a háború ellen, a háború ellenes tömegakció kibontakozásával párhuzamosan tompították hangjukat. Juhász Gyula és Móra viszont ellenkezőleg a nép radikalizálódásával párhuzamosan erősítik tiltakozásukat. Érdemes elgondolkozni azon, hogy miért van az, hogy pl. Babits háború ellenes hangja 1916-ban a legerőteljesebb, azután egyre veszít lendületéből. Ezt csak személyi okokkal vagy a terror fokozásával nem lehet megmagyarázni. Ha Babits Mihálynak volt egyéni bátorsága a háborús cenzúra dühöngése közepette a „Húsvét előtt” csodálatos szépségű, imponálóan merészhangú versét megírni, akkor ha az egyéb körülmények nem változtak, nyilván folytathatta volna ezt az erőteljes hangot. Azonban éppen 1916 után a tömegek aktivizálódásának következményeként a háború ellenes harcnak olyan vonásai kezdenek jelentkezni, amelyeket Babits már nem tud vállalni. Tehát nem a terror, hanem a nép forradalmi fellépésétől való félelem halkítja le Babits háború ellenes hangját.

* * *

Juhász Gyula háború és béke szemléletébe bekövetkezett fordulat nemcsak tartalmi vonatkozásban és hangvételben hozott újat, hanem a kifejező formai eszközeiben is megindít egy erjedést. Gondosan csiszolt, finom, légies, sokszor melankólikus hangulatot sugárzó impresszionista képeit mind gyakrabban törik át, az új érzést kifejező friss, heves, lendületes fordulatok. Kétségtelen, hogy ezek gyakran megbontják verseinek hangulati egységét is és sajátos kettősséget eredményeznek, mégis, igen jelentősek, mert már bennük van a később beteljesedő költői realizmus lehetősége.

Az induló Juhász Gyula a klasszikus görög líra hagyományain és a XIX. szd. közepén fellépő francia parnasszista költészeten nevelkedett. De

csakhamar szűknek érzi ezt a formakultuszt. Az állandósult forradalmi váltságban vajdó társadalomból sarjadt mondanivalóját nem tudta belesűriteni a merev klasszikus formákba és különösen nem tudta kifejezni a parnasszista költészet szenvtelen, üres, öncélú formajátékával. Költői célja kerül itt ellentmondásba lírai eszközeivel. Maga is érezte ezt a feszítő ellentmondást, ezért igyekezett eszmei törekvéseinek megfelelően új formát találni. És szinte kapóra jött mind világnézetének, mind formakereső vágyának az akkor divatos, újszerű, hódító impresszionizmus.

Az impresszionizmus szabadabb formája, plasztikus képalkotása az öncélú parnasszista költészethez viszonyítva közelebb vihet a valósághoz. Azonban, mint minden művészeti irányzat, az impresszionizmus is, nemcsak bizonyos formai jegyek összessége: hanem látásmód, világnézet is. Filozófiai alapja Bergson, Schelling, Schopenhauer idealista nézetei, akik a racionális logikai megismeréssel szemben az irracionális, titokzatos intuitív megismerést abszolutizálják. Tagadják a világ anyagi egységét és a jelenségek kölcsönös összefüggését, ezért számukra a valóság elszigetelt, áttekinthetetlen részecskékre bomlik szét. Természetesen ez a két mondat nem világítja meg teljesen filozófiai rendszerük lényegét, de elvezet az impresszionizmus jellegzetes vonásaihoz. Az impresszionista szemlélet is tulajdonképpen metafizikus, szubjektív idealista szemlélet: az egységes, összefüggő valóság helyett csak indifferens részeket ismer és az elszigetelt benyomásokra épít. A dolgok valóságos kapcsolatai helyébe intuitíve felfogott vagy beleérzett hangulatok kerülnek.

A fentiekben hangsúlyoztuk az impresszionizmus filozófiai alapját. Azonban az impresszionizmus különböző képviselőinél ez az idealista filozófiai rendszer nem egyenlő erővel hat. Juhász Gyulát sem elsősorban világnézeti okok, hanem a parnasszista költő formai válsága viszi az új formát, eszközöket és kifejezést hozó impresszionizmushoz. De bármennyire színeződik, egyéniesítődik Juhász Gyula impresszionizmusa, a lényege: szubjektív idealista világlátás, metafizikus szemléleti módszere megmarad. Ezért, amikor Juhász Gyulát háború ellenessége, később forradalmi magatartása a valóság átfogóbb megértésére és az összefüggések feltárására készíti, már elégtelennek érzi az impresszionizmus lehetőségeit és ismét új megoldásokat keresve a lírai realizmus módszeréhez jut el. Ezt a folyamatot a háború ellenessége indítja el. Béke-verseinek lendületes sodra mind gyakrabban töri át, az impresszionista, hangulat-költészet apró, finomra csiszolt mozaikjának határait. Lássuk példának az „Új anakreoni dalt”.

A vers tagolása ugyan nem követi az impresszionista költemények hagyományos kétsoros beosztását, de az egymásmellé rakott mozaik gondolat-sorai az impresszionizmus jellegzetes módszere. Azonban az „Új anakreoni dal” alkotó elemeinek minden mozaikszerűsége ellenére sem széteső és nem is az impresszionista költemények sajátos hangulati velejárói tartják össze, hanem mélyebb, az egész költeményen végighúzó gondolat: a költő életigenlése és békeakarata. Az impresszionista versekben a lírai csúcis is elmosódik. Az Új anakreoni dalban viszont két kulminációs pont is van. Az első — amely a vers új gondolatát is kifejezi: „Nagy dolog a harc, de legszebb virág a béke”, a második — az imává magasztosult életigenlő befejező sorban

van. Ezekbe a lírai csúcspokba futnak a vers impresszionista jellegű, mozaik-szerű gondolatsorai és a szaggatott, különben prózai hatású sorok, ezek visszfénytől kapnak lírai erőt és ezek mint mágneses karok szorítják és vonják egységbe a különben széthulló verset. Az eszmei tartalom így töri át a hagyományos impresszionista kereteket és így alakítja, változtatja a maga céljainak megfelelően a vers formai eszközeit.

Azonban arra is találunk példát, amikor az impresszionista forma erősebb és gátolja az eszmei tartalom egyértelmű, világos megnyilvánulását. Feltűnően szembevetendő ez a „Magyar falu csöndje” c. versében.

E vers képeire, hasonlataira is az impresszionista módszer jellemző. A költemény tulajdonképpen markáns, erőteljes, önértékű képek egymás mellé rakott sorozatából áll. A „Magyar falu csöndje” egységét, az önértékű képek laza együvértartozását csak a képekből kiszüremlett, elmosódó hangulat biztosítja. Erősen hangulati és díszes-mozaikszerű ez a vers, ahol a hangsúly az aprólékos műgonddal csiszolt festői részleteken van.

De a „Magyar falu csöndje” mégis igényesebb, kifejezőbb a szokványos impresszionista verseknél. Nemcsak egy homályos, elmosódó hangulatot áraszt, hanem a furcsa, komor, csaknem kriptai csönd mögött a háború dermesztő hatását érezzük. Békevers ez anélkül, hogy a költő kimondaná ezt a szót. Hogyan, milyen eszközökkel biztosítja a költeményben Juhász Gyula a impresszionizmustól eltérő mélyebb eszmei hatást? Titka a vers képrendszerében van. A „Magyar falu csöndje” képei az impresszionizmustól eltérően tendenciózusak, tudatosan választottak. Az öreg apák, a temető, a hervadó lányok, a dohogó anyókák, a söntés csöndje komor képeinek felsorakoztatásával meghatározott hangulatot sugall, amelyből hiányzik a falu derűje, az élet, a fiatalság, melyet a háború piócája szívott el. Ami szép, öröm és élet volt a faluban: elvitte az imperialista öldöklés, s ami marad; a pipáló öregek, a gyászoló anyókák, a hervadó lányok, a sötét temetők, csak komor képekre ihlették a költőt.

A „Magyar falu csöndje” azonban nemcsak a tendenciózus képalkotásaival, hanem azok céltudatos csoportosításával is eltér az impresszionista versek szabad asszociációt követő, lazán egymás mellé állított képrendszerétől. A vers hangulatilag egymást kiegészítő és hatásukat elmélyítő ellentétes képpárok sorozatából áll: Egy-egy ilyen képpár tesz ki egy versszakot. És az első versszakban: „Öregapók hosszú pipával — Bólintanak a ház előtt — Az orgonák lila virága — Esőzi be a temetőt — már megadja az egész költemény alaphangulatát, a többi ellentétes képpárral csak általánosabbá, mélyebbé teszi azt.

A vers képei önmagukban is különböznek a jellegzetes impresszionista képektől. Igaz, ezek is önértékűek és felcserélhetők a vers értelmi és hangulati változása nélkül, de erőteljes valóságselemekkel telítettek. Nem ad hoc benyomások, hanem elmélyült valóságsszemlélet szülte megfigyeléseket: „A söntés csöndjén, barna árnyban, — iszik két három nyomorult — S a bakter a vak éjszakában — Kuttyákkal kezd nagy háborút.” Tömör realista képek ezek. Ezért nagy a valóságkifejezési erejük.

Ezek a különbségek eredményezik, hogy „A magyar falu csöndje” a szokványos impresszionista versekhez viszonyítva többet fejez ki a valóság-

ból. De csak annyival többet, amilyen mértékben sikerül az impresszionizmus gátló hatását leküzdeni. Azonban ez a vers lényegében mégis impresszionista és ezért képei megrázó komorsága, a falu sötét, temetői képe bemutatása ellenére sem éri el azt a hatást, amelyet ezidőben más békeverseiben elért. Ebben a versben csak negatívan, az élet derűjének hiányával: impresszionista eszközökkel, hangulattal, elvontan fejezi ki a béke akaratát. Az olvasó csak beleérzi a versbe, csak sejti, hogy a falu dermesztő élettelen temetői csendje a béke után sóvárog. De ezt a költő nem mondja ki, nem is tudja kimondani, mert ebben a felületi jelenségekre szorítkozó, valóságot széttördelő, az elmosódó benyomások határán megálló impresszionista módszer meggátolja. Annak vagyunk itt tanúi, amikor a mondanivaló belekényszerül számára idegen formába és ezért képtelen teljesen megnyilvánulni, áttörni az idegen kereteket és csak sejtetni tudja magát. Kétségtelen válságtünet ez: a költő hagyományos művészi eszközeivel nem tudja kifejezni új mondanivalóját, a tartalom keresi a formát. Azonban átmeneti jellegű ez a válság, hangja erősödésével egyre gyakrabban nyúl a számára új, lírai realizmus formai eszközeihez.

* * *

Juhász Gyula háború ellenessége, népszerűsége, humanizmusa, a testvériség érzése és a háború céltalanságának belátása alapján fejlődik. Kitűnő indulási alap. Mégis azt tapasztaljuk, hogy Juhász Gyula békeharca nem radikalizálódik Mórához hasonlóan. Elkerülhetetlen a kérdés: mi ennek az oka? Juhász Gyula betegségében kézenfekvőnek ígérkezik a magyarázat. Kétségtelen, hogy az állandóan gyötrő, kínzó fájdalmakat okozó idegbaja — különösen 1917-ben — csaknem lehetetlenné teszi, hogy dolgozzon. Verseinek száma is rohamosan csökken. Még háború előtt évente átlagosan 50—60 verset írt, addig 1914-ben 29-et, 1915-ben 26-ot, 1916-ban 22-öt és 1917-ben csak 3-at. Természetesen a vers nem statisztikai adat, de itt a rideg számok pusztá felsorolása is bizonyít. Azonban a feltett kérdésre a betegséggel önmagával nem adhatunk megnyugtató választ. Erre a költészete is figyelmeztet. Béke-versei mellett ott találjuk azokat a költeményeket is, amelyek némileg ellentétes hangulatúak és egy másik Juhász Gyulát sejtetnek. Nem a háború első hónapjainak, honvédelem és a békeakarat ellentmondása ez, hanem egy új, a harcot akaró és egy fáradt, rezignált, a küzdelemtől elvonuló, lemondó ember kettősségének vajúdása:

*„Már késő minden, újfent vár a néma,
Komoly magány, hol szívem, nagybeteg,
Úgy néz az égre, mint távol határra,
Hol társaim a vándor fellegek.
Kék csönd, te légy már harcaimnak ára,
Hol a galamb és az öröm lebeg.
Milyen nagy és mély a világ ha némán
És messziről az idegenre néz rám...”*

Vannak pillanatai, amikor e sanyargó, borongó hangulat, a reménytelenség érzése elhatalmasodik rajta és e egyéni érzését túlfeszítve önmagából

kivetíti fájára, nemzetére. Saját fájalmát, nemzete fájalmának fogja fel: magányosságát népe magányosságának véli: a „Pannonia” c. versében mintha felfokozódva Vörösmarty és Kölcsey távolkeletről ideszakadt testvértelen nép motívuma térne vissza:

*„Aquinkum alján áll egy néma szittyia
S a ködbe néz, távol kelet felé,
Hol ősi boldog bölcsőjét gyánítja.
Avar^t kavarr szemébe tél szele.”*

De mint Kölcsey és Vörösmarty, Juhász Gyula sem valami örök magyarodó, érzelgős, divatos pesszimizmusról vall. Nemzeti magányosságunk érzésének nagyon is konkrét okai vannak nála is. Az imperialista háború véres öldöklése, a nemzetek, népek felborult testvérisége, a kapitalizmus elszabadult vad, farkastörvénye szülte ezt az érzést:

*„Most római a szó, a rend, a tábor,
Most erre jár a győző imperátor,
Acélt és búzát küld neki a táj.”*

(Pannónia)

Az öldökléstől az imperializmus kegyetlen, véres valóságától akar menekülni a költő:

*„Arva szittyia szíve visszafáj
S míg légiók újjongnak győzedelmet
Ő álmodón néz távol napkeletnek.”*

(Pannónia)

Nem érzelgős menekülés, könnyelmű lemondás, vagy a kényelmes út keresése, a harcok elől kitérni akarás, hanem a kor nagy feladatait mélyen átérző, szívvel lélekkel küzdeni akaró magányos harcos meg-megtorpanása:

*„Én mindig, mindig árokmályén éltem
S fázott a lelkem s vívott agyam,
S magam küzdöttem én mindig, magam!”*

(Csöndes panasz)

Honnan a magányosság e felfokozott érzése? Vitathatatlan, hogy betegsége is növeli benne a társadalmi elszigeteltség tudatát. Azonban Juhász Gyula magányosság-érzés-komplexumában nem általában az ember egyedüliségén, hanem a küzdő elszigeteltségén, társtalanságán van a hangsúly. Ezért csak betegséggel nem lehet magyarázni. „Magam küzdöttem én mindig, magam!” Nyilvánvaló, hogy itt is sokkal inkább arról az összefüggésről van szó, amelyet Révai József Kölcsey és Ady átmeneti pesszimizmusával kapcsolatban oly találóan megvilágított. Juhász Gyula kétségbeesik a háború kilátástalanságán: úgy érzi magát, mint az égő erdő közepette a szárnyaszegett madár. De ez a keserű érzés akkor torzul igazán fájdalommá benne, amikor jalkiáltásának visszhangtalanságát látja. Reménytelen, rezignált pillanataiban úgy véli, hogy

a véres öldökléssel szemben hiába éneklí az élet igazát, hiába küzd a szennyes áradattal, kicsiny lélekvesztője csak egy szalmaszál, amelyen akadálytalanul átgördül az imperialista háború hatalmas, könyörtelen hengere. Küzd a háború ellen, harca kilátástalanságán azonban elkeseredik. Juhász Gyula, de a magyar antiimperialista mozgalom tragédiája is, hogy küzdelmük nem támaszkodhatott egy szervezett erőre és ezért nem kapcsolódhatott közvetlenül a nép, irányítás hijjával ösztönös, de potenciájában hatalmas erőt képviselő békeharcaéhoz. A háború ellenes erők e szétforgácsoltsága az alapvető oka Juhász Gyula elszigeteltségének is. Tehát nemcsak a passzív szemlélődés, a rezignált visszavonulás, lemondó kiábrándultság, hanem mindenekelőtt a rendületlenül küzdeni akaró, de társtalanul álló harcos olykor-olykor kétségbeejtő, nyomasztó elszigeteltsége okozza a költőben a magányosság fájdalmas tudatát.

* * *

1917 után Juhász Gyula fejlődése lényegében Mórarához hasonló, de attól mégis számos vonatkozásban eltérő utat tett meg. Móra együtt fejlődött az orosz forradalommal, hangja egyre radikalizálódott és ő maga nemcsak érzelmileg, hanem eszmeileg is mind közelebb került a forradalomhoz, a revolúciót szervező osztályokhoz. Juhász Gyula is megteszi ezt az utat, de fejlődése nem ilyen egyenletes, — hanem ellentmondásosabb. 1917: a költő életének mélypontja. Végzetes betegsége csaknem legyőzi. Egzisztenciális bizonytalansága még súlyosbítja a helyzetét. De nemcsak az ember, hanem válságban van a művész is — különben is a kettő elválaszthatatlan. Egész évben alig ír néhány verset. Ezek is borongó, pesszimista életérzést, sajátos világfájdalmat szólaltatnak meg. Az előző évek erőteljes háború ellenes hangja is lehalkult. Mintha utat vesztett volna: elfordult az élet, a háború, a béke, a társadalom megújhódásának nagy kérdéseitől és önmagát, érzéseinek leszűkült, pesszimista halálvágy-képeit szemléli. Az élet zajos, küzdelmes porondjáról menekülni akar: feledni mindent, világot és háborút. Az álmok szigetére igyeckszik, hol az idő örök csendje áll és bizton ügyel rá a szép mesevár. De az álmok szigete és a mesevár is csak beteg idegzetének irreális, nosztalgikus képei. Mintha ő is tudná! De mégis búcsúzik. Szeretne szépen elköszönni, azonban tétován nyúl a lanthoz, bizonytalanul keresi a szavakat: „Mit is daloljak én szegény beteg, — Mit is dadogjak nektek emberek?” Úgy érzi, hogy csak dadogni és sírni tud. Ilyennek festi magát az „Önarckép 1918.” című versében is. Csendes megadással a halált keresi:

*„Régi társak, álmok. Tán a semmi,
Akkor is jobb százszor arra lenni,
Mint lármás vásárodon valóság.
Áldott semmi, hol nem fáj az agy már,
Hol örökké ünnepel a naptár
S veszteg alszanak a homokórák.”*

Nem csoda, ha ilyen válságos helyzetben, élete mélypontján nem tudott Mórarához hasonló hévvel és frissességgel reagálni az oroszországi forradalom eseményeire. Azonban e sorsdöntő napok felette sem múltak el nyomtalanul.

A történelem sodra őt is magával ragadta. Élete mélypontján tragikus élet-érzését, pesszimizmusát, lemondó halálvágyát nemcsak a neuraszténias élet-érzése, súlyos idegbaja, betegsége és egzisztenciális bizonytalansága fokozta, hanem a társatlansága, a küzdeni akaró ember reménytelen magára maradása is. Az érzékeny Juhász Gyulára ez az egyedüllét, meddőnek vélt harc szinte elviselhetetlen volt. S ez a nyomasztó érzése oldódik a forradalmak fényénél. Újra célra talál és értelme lesz a küzdelemnek. Az erők is sokasodnak, akikben társakra lel a költő. Ezért idegbajából és tragikus világszemléletéből, lemondó halálvágyából egyszerre gyógyul. Ehhez a gyógyuláshoz, melyhez a fő dózist a társadalmi harcok megélénkülései adják, az ideg-orvos csak statisztál.

1918 első hónapjai hozzák a lassú gyógyulás első napjait. Ettől kezdve újra mind többet lát meg a világból, és újra, egyre határozottabban veti fel az élet lényeges kérdéseit. Felfigyel az Októberi Forradalomra is. Érti, hogy az a társadalomban világtörténelmi jelentőségű fordulatot hozott. A „Jövendő” c. cikkében is ezt a fordulatot hangsúlyozza: „A tüzzel játszottak, amely a népek lelke mélyén égett, vulkánokon táncoltak és egyszerre csak, egy márciusi napon föllobogott Keleten nyíltan a régi világot megemésztő tűz és kiárasztotta az ódon romokat a pusztító, az új világot megtermékenyítő lágóját a forradalmi vulkán és ettől a naptól fogva új fejezet kezdődött nem csupán e gyalázatos háború, de az emberi haladás dicsőséges történetében is!”

A történelem törvényszerűen előre megy és ez ellen hiába hadakoznak a régi rend makacs hívei, megállítani nem tudják: „A régi rend velejében romlott, gerincében rothadt világ félkézalkalmárjai, martalócai és zsoldosai a vér és a vas lassan, de biztosan levitézlő emberei most ebben az új világ-vajúadásban is azon mesterkednek, jobban mondva: azon kontárkodnak, hogy a sok bába között valahogyan elveszen a gyermek, de a kérlelhetetlen és a ki nem kerülhető anaké, hogy a görögök mondták, fátum, ahogy a rómaiak nevezték, sors, ahogyan a keresztények hívják a törvény, ahogy a tudományos megismerés tanítja, be fog telni, mivel egy új kor, egy új morál, egy új világ számára az idők teljessége elérkezett.” (Jövendő)

Igen, az új világ számára az idő teljessége elérkezett és „boldog leszen az, aki új Simeonja volt az Ember igazi győzelmének” írja Juhász Gyula csaknem vallásos áhítattal ugyancsak a „jövendő”-ben. Szívvel, egész bensőjével ehhez az Ember igazi győzelmét hozó forradalomhoz akar csatlakozni, Néhány hónap és milyen meglepő változás! Az előbb még az életről, a harorról, mindenről lemondott, csak az elmúlás után áhító költő, most maga is az új élet Simeonja akar lenni. És hamarosan az is lesz.

Az új élet ígérete őt is megejtí. Lelkesen vállalja a forradalmat, sőt maga is aktív résztvevője lesz. 1918 elején mégis mintha viszolyogna tőle. Az Októberi Forradalom első híreit vegyes érzésekkel fogadja. Igaz, élete mély, válságos pontján kapja a forradalom híreit és ellentmondó értesüléseiből nem tudja pontosan rekonstruálni az oroszországi eseményeket. Vizsgálását mégsem tudhatjuk be teljesen tájékozatlanságának, mert bár hiányos és torz a kép, amelyet a forradalomról alkotott, annak lényegét mégis az első napoktól fogva jól látja. Kezdeti idegenkedése a forradalom módszerének szolt. Igaz, egyetértett a régi rendszer felszámolásával, rokonszenvvel

vállalta a forradalom céljait, de visszariadt a forradalmi harctól, az osztályerők nyílt, véres következetes összeütközésétől. Ez az ellentmondásos kettőség csendül ki „Ma egy éve” c. cikkéből is: „Oroszország sorsa iskolai történelmi példája annak, hogyan sodorhat romlásba egy világhatalmi nagyságú birodalmat az idő szavát meg nem értő uralkodó osztályok macacssága. A Mirabeaukat, Robespierreket, de a Marat-kat; és Saint Justöket egyaránt a szűklátókörű, hatalmukat féltő és kiváltságaikat nem engedő XVI. Lajosok hozzák napvilágra, ha ezek a XVI. Lajosok egyébként nem is rossz emberek.”

Ebben a koncepcióban a forradalom nem a társadalmi haladás szükség-szerű hajtóereje, hanem egy szűklátókörű, balga politika végzetes eredménye. A Mirabeaukat, Robespierreket, Marat-kat: a forradalmárokat, a gőgös, kicsinyes, korlátolt XVI. Lajosok hozzák napvilágra. És ha megfordítjuk a tételt: ha nincsenek XVI. Lajosok, akkor nincsenek Robespierrek és ha nincs buta, korlátolt politika, nincs forradalom. Vagyis Juhász Gyula ekkor, 1918 elején még elkerülhetőnek véli a forradalmat.

Kispolgári intellektuális félelem van ebben az állásfoglalásban. Azonban Juhász Gyula még ekkor sem következetesen forradalomellenes. Kétségtelen megretten a vértől, az áldozatoktól, de a haladás érdekében mégis vállalja a forradalmat. Sőt lelkesen vállalja, ha az a forradalom vértelen és simán gördül előre a megvalósulás útján. Nem véletlen, hogy 1848. március 15 ekkor magasztosult bensőjében fenséges ünneppé. Az évfordulóra emlékezve így ír: „A magyar demokrácia legszebb ünnepe virradt ma ránk, az ifjúság és szabadság, a tavaszi lelkesedés napja: március idusa. Véres háborúk és véres forradalmak évadján jólesik emlékeznünk az egyetlen szép, mert vértelen forradalom nemzeti ünnepére. Mint egy gyönyörű álom, amely a kikelet és a fiatalság tiszta mámorából fakadt: úgy tűnik ma nekünk ez a régi, dalzaporos tavaszi nap.”

Ebben az írásban Juhász Gyula nem az 1848-as polgári forradalom számára kétségtelenül elfogadható célkitűzését fordítja szembe a proletárforradalommal, hanem a vértelen revolútiót emeli piedesztálra és állítja szembe — jellemzően a pusztító háborúval egyenrangúnak vélt — véres forradalommal. Az Októberi Forradalomtól sem azért idegenkedik, mert az proletárjellegű és nem tudja vállalni a polgári rend keretein túlmutató céljait, hanem azért, mert az radikális és a rákényszerített forradalmi harcot következetesen, még vér és áldozatok árán is végigviszi. Állásfoglalásának ellentmondásosságát tehát nem a forradalmak számára elfogadhatatlan, vagy nem elfogadható jellegei, osztálytartalmi fokozzák, hanem azok módszerei és megvalósulásai, körülményei. Fontos ezt Juhász Gyulával kapcsolatban hangsúlyozni, mert bár változik szemlélete, később a Tanácsköztársaság idején való magatartásának ez lényeges meghatározó eleme lesz.

Látszólag ugyanaz a humanista Juhász Gyula visolyog itt a forradalmi harc keménységétől, aki szembeszegül az értelmetlen imperialista öldökléssel. Csakhogy a humanista költő háborúellenes hangjával a néptömegek békeakarátát szólaltatta meg és most a forradalomtól való félelmében elmarad ettől a népi bázistól, és érzélgős intellektuális, lényegében kispolgári álláspontra csúszik vissza. Tehát ez az állásfoglalás nem előrelépés, nem is meg-

rekedés, hanem visszalépés és nem véletlenül a költő válságos idejével esik egybe.

Tipikusan kispolgári elképzeléseket tükröz a forradalmi út helyett a reformok keresése is. Az embert, szellemet nyomorító imperialista rendszert kimondhatatlanul gyűlöli, egész bensője újért, változásokért kiált, de forradalmi úttól még idegenkedik, ezért valami harmadik, közbülső megoldást: a reformok útját vállalja. „A *lelkület*” c. cikkében éppen a forradalmak megelőzésére sürgeti a reformokat: „A tisztos és kevésbé tisztos konzervativizmus régi mozsárágyúival vonulnak föl az új korszak diadalmas vívmányai ellen és nem tudják, mivel hogy nem akarják megérteni, hogy az általuk annyira rettegett bolsevikizmust, a valóban minden háborúnál pusztítóbb világforradalmat éppen olyan méltányos és megértő reformokkal lehet igazán megelőzni, mint amilyen az új választójogi reform, amely a 48-as demokrácia szellemében fogant.”

Méltányos reformokat sürget, mert meg van győződve arról, hogy a lövészárkok sokat szenvedett szürke fiai rászolgáltak egy szabadabb életre. Ő maga is vallja és vállalja ezeknek az elgyötört embereknek az igazságát. De látja, hogy a mi XVI. Lajosaink még korlátozottabbak, még merevebben elzárkóznak a haladás legkisebb gondolatától is, mint ama gyászos hírű gyorsan levitézlett király. Juhász Gyula az előbb említett cikkben felháborodással ír valami Kropok nevű úrról, aki: „... azt az aggodalmát volt bátor kifejezésre juttatni, hogy a jogkiterjesztéssel bizony így, úgy baj lehet, azzal jó lesz csínján bánni, mert nem tudni, hogy a frontról milyen lelkületet hoznak haza visszatérő katonáink.” Igen, a kropokok félnek a hazatérő katonáktól. A továbbiakban Juhász Gyula keserű gúnnyal jegyzi meg: „Bizony különös és bizony szomorú ez az új bizalmatlansági szavazat harcosainkkal szemben, ez szűkkeblűség az ő vért és életet áldozó nagylelkűségük ellenében. Ők nem kérdezték meg Kropoktól és társaitól, hogy érdemes-e értük szenvedniök, tűzbe menniök, halálba indulniök.”

De több mint valószínű, hogyha hazatérnek az értelmetlen harcból a katonaruhába bújtatott munkások és parasztok, azt sem fogják megkérdezni a kropoktól, hogy kegyeskednek-e emberhez méltó jogokat biztosítani, hanem önmaguk is készek lesznek arra, hogy megszerezzék azokat. A két pólus, a lövészárkok emberei és a kropokok között kibékíthetetlen ellentétek feszítenek. Juhász Gyula egyelőre még köztük őrlődik. Rokonszenve: a munkásoké, a parasztoké. Velük, nekik szeretné biztosítani az új életet, de fél harcuk keménységétől s a várható pusztulásoktól, ezért a gyűlölt kropoktól megértő reformokat sürget: „A történelemben vannak látszó, de mégis szilárd ércműveleteknek engedelmeskedő fatalitás uralkodik és kormányoz s a magas politikának tulajdonképpen az lenne a legfőbb és legszebb — egyetlen méltó — feladata, hogy e végzetszerűség horoszkópját fölállítva és e törvényszerűség logikáját kitanulva, szinte előbbre vigye bölcsen és vigyázva a tömeget a fejlődésnek és mintegy megkorrigálva a szerencsét, haladássá alakítsa azt, ami revolúciónak indult.”

Az Októberi Forradalommal a történelem így tette fel a kérdést a világ népeinek: forradalom, vagy ellenforradalom? És az osztályerők ennek megfelelően polarizálódtak, ezért a társadalmi harcokat nem lehetett más irányba

terelni. Juhász Gyula viszont így tette fel a kérdést: revolúció, vagy reform? És egy kicsit Don Quijote ízű harccal a revolúciót korrigáló, leszerelő, vagy keretek közé szorító, a forradalom és ellenforradalom között harmadik utat kereső okos reformokat sürget. A reformokat természetesen nem szabad neglizálni, mert vannak a társadalmi fejlődésnek olyan fázisai, amikor a haladást csak reformok útján lehet biztosítani. De a történelmi fordulók — melyek gyökeres változásokat követelnek — félretolják a reformokat és forradalmakat igényelnek. Ilyen helyzetekben a reformok hangoztatása, a revolúció leszerelésének az óhaja, és függetlenül a szubjektív szándéktól, objektíve a haladás kerékkötését jelenti. Erre a társadalmi harcokban egyre jobban részt vevő Juhász Gyula is rájön és reformista törekvéseitől fokozatosan közeledik a forradalom vállalásához.

Ennek az útnak a megtételéhez azonban Juhász Gyulának kettős akadályt kell leküzdenie: egyik a forradalmi erőkkal szembeni bizalmatlansága, másik az úgynevezett középosztályba vetett illúzióinak lerombolása.

A forradalmi erőkkal szembeni bizalmatlansága a revolúció eredményeinek szkeptikus fogadásában konkretizálódik. A reformok útján előkészített új világ számára varázslatos képeit el tudja képzelni. De mit hoz a forradalom? Ez a kétely még gyötri, marcangolja: „Magyarország nagy betegágyán vér és kínok között most születik a jövő... Hogy milyen lesz ez a legfrissebb alakulás, honnan és hogyan vergődnek össze vezetői, mi lesz a tartalma és formája, milyen új jelszavak és új álmok, milyen új igazságok és hazugságok rengetik és ringatják gályáját és a jövődönék miféle vizein, mifajta célok felé halad, erre e pillanatban még csupán csak bizonytalan jóslatokkal felelhetnénk.” (*Középosztály*)

A forradalom várható eredményeinek e szkeptikus szemléletében több van a humanista ember vértől, a következetes harc keménységétől való visszariadásánál. E több pedig, az amúgy is labilis középosztály jövőjének féltése. A középosztály Juhász Gyula szóhasználatában nem gazdasági ismérvekkel meghatározható osztálykategóriát, hanem elsősorban a szellemi munkások: értelmiségiek társadalmi csoportját jelenti. Egyelőre még sok illúzióval szemléli ezt a réteget. Önálló, nemzetfenntartó erőnek, a kultúra letéteményeseinek és a megújhódott Magyarország tartópilléreinek véli őket. Ezt az osztályt félti a régi rendtől. Hiszen az imperializmus polipkarjai éppen úgy átfonják ezt a réteget is, mint a munkásosztályt, vagy a parasztságot. Ezt látva, a „*Középosztály*” c. cikkében keserűen jajdul fel: „Magyar középosztály, ha sokáig így megy, szomorúságos és nyomorúságos anakronizmus lesz belőled, holott egy új ezredév jövődjének és reménységének indultál! Kik csinálják a magyar kultúrát, kik teremtik, kik gyarapítják, kik értik és érzik, kik tartják fenn, kik fogadják be? A magyar középosztály.” És nosztalgikusan folytatja: „...ez a gerinc és ez az idegrendszer kezd aggasztóan beteg lenni, kezd kimerülni és halálra fáradni a mindennek való kiszolgáltatottság mindennél rettenetesebb társadalmi, politikai, erkölcsi és szellemi malomköveinek őrlő terhe alatt!”

Juhász Gyulának e középosztályféltése és illúziós szemlélete a középosztály vélt kulturális jelentőségének szólt. A költő a nemzet életében külön jelentőséget: nemzetfenntartó szerepet tulajdonított a kultúrának: „...egy

nemzetnek, ha számítani akar a világon, létezni és élni, elsősorban a kultúráját kell fönntartani és fejleszteni." A kultúra jelentőségének ez elvont túlbecsüléséből és a középosztály kulturális szerepének eltűnéséből szükségszerűen következik a középosztály társadalmi szerepének felfokozása. Juhász Gyula ezzel a kétszeres túlzással a nemzet jelenét és jövőjét a középosztályhoz kapcsolja és ekkor ezért azonosul nála a kultúra féltése a nemzetféltéssel és a nemzetféltés a középosztály-féltéssel. Ez a torz szemlélet táplálja a középosztály iránti illúzióját és nosztalgiját.

Egy év múlva, amikor Alsótanyán a kultúrára éhes, de a tudástól mesterségesen elzárt parasztságban és a Szegedi Munkásotthon Könyvtárában és a kultúrrendezvényein az olajos-zubbonyos, kérges tenyerű munkásokban a kultúra igazi befogadóit és várományosait megismerte, kigyógyult ebből az illúzióból. De egyelőre még a középosztályt a munkásosztálytól is félti: „A francia forradalom a születési arisztokráciát igyekezett a gillotin kése alá tartani vérkeresztségre. Egy sajátságos demagógia ma a szellemi arisztokráciával szeretne így elbánni, persze csak in effigie. A másikért is kár volt, hogy Andre Chénier és Camille Demoulins haláláról ne is beszéljünk, de ha a magyar középosztályon megesnék a barbár harakiri, ha ezt a kultúrhordeó és nemzetfönntartó elemet végezetül mégis ebek harmincadjára juttatná a magyar fatalizmus sansculottizmus, akkor igazán csakugyan a gerinc roppanna össze és az idegrendszer bomlana meg, akkor valósággal megölnék a magyar lelket és a magyar jövőt.”

Nem kétséges, hogy Juhász Gyulát erős érzelmi szálak kötik a középosztályhoz. Azonban ez a kapcsolat nemcsak érzelmi, hanem eszmei, világnézeti is. A középosztály a kapitalizmusban nagyon labilis társadalmi réteg volt. Gúzsbaköti a nagytőke és az imperializmus cápatörvénye következtében egyedei fölött, mint nyomasztó lidérc állandóan ott lebeg a deklasszálódás veszélye. Ezért nagytőkeellenesek. De remegnek, félnek a proletárjövőtől is, mert attól meg a kistermelő egzisztenciájukat, apró üzletecskéiket és a deklasszálódási folyamat ellenére is meglevő kapitalista perspektívájukat féltik. Így a társadalmi erők harcában egyik vezető osztályhoz sem tudnak határozottan odaállni, hanem a két pólus között ingadoznak és egy közbülső, harmadik, számukra elfogadható megoldást keresnek. Lényegében ez az álláspont fejeződik ki Juhász Gyula forradalomtól való idegenkedésében is. A humanista tiltakozik a vér ellen, a kispolgár a forradalom ellen. Azonban a régi renddel is elégedetlen és egy megreformált új világot akar, de okosan irányított, a revolúciót elhárító reformokkal. A forradalomtól való félelme és a reformok keresése tehát egyazon tőről rügyeznek, közös világnézet, ingadozó kispolgári szemlélet termékei. De tévedés ne essék: nem arról van szó, hogy a különös tehetségekkel megáldott költőt és a rendkívüli műveltségű embert a szűklátókörű sarki szatócs színvonalára süllyesztjük, hanem arról, hogy Juhász Gyula, a gondolkodó, a művész, az elméleti és művészi megoldásaiban egyelőre még nem tudott felülkerekedni azokon az ideológiai, végső soron osztálykorlátokon, amelyeken belül a szatócs is a maga üzleti, gyakorlati tevékenységével mozog.

A középosztály a kapitalizmusban nem történelmet formáló osztály, ezért ideológiája sem lehet társadalmat átalakító, előremutató ideológia. Maga az élet bizonyítja ezt: elzúg a kispolgári álmodozók mellett és félretolja a közbülső megoldás, a harmadik út keresőit. Aki tud olvasni a jelenségek-ből és látó szemekkel néz végig a világban, mindezt maga is tapasztalhatja. Márpedig Juhász Gyula tudott olvasni és csakhamar tapasztalta is, hogy a forradalmat sürgető élet könnyörtelenül feszegeti reform-koncepcióit. Nehéz iskola volt ez. Nem könnyű mélyen beidegződött, hagyományoktól átitatott, igaznak hitt és meggyőződésnek vallott világszemléletet korrigálni. De Juhász Gyulának volt tehetsége az étellel együttthaladni és volt bátorsága az avult, a valóság követelményeinek ellentmondó elveit feladni és újakat befogadni. Az 1918 elején még reformokat sürgető költő ezért tudott már 1918 közepén forradalmi hangot megütni és néhány hónap múlva a forradalom szervezője és dalnoka lenni.

A reformert a forradalmártól szinte átléphetetlen szakadék választja el. Juhász Gyula mégis átküzdi magát ezen a szakadékon. Nehéz, küzdelmes, átmeneti belső konfliktusokat okozó út volt ez. De mégis viszonylag gyorsan megtette. Az ütemet a történelem diktálta és fejlődését különösen két tényező segítette elő: a magyarországi forradalmi válság kialakulása és az oroszországi forradalom győzelme. Igaz, az utóbbi első híreit viszolyogva fogadja, de néhány hónap elteltével az események hatására megváltozik a véleménye. Mórához hasonlóan először őt is az Októberi Forradalom „Békedekrétuma” igézte meg. A háború ellen küzdő Juhász Gyula egyszerre szövetségest talált és békeharca reális alapokra helyeződött. A forradalom egyszerre közelebbhozta a tegnap még láthatatlant. Ezért a *Siegfried kardja* c. cikkében, miközben sanyarúan ír a lassanként mindent megemésztő háborúról, a forradalom híreit hallva örömmel kiált fel: „Keleten diadalmaskodni látszó vetélytársra támadt: a forradalom. Új hősök születtek, új harcosok támadtak, akik lelkük és elméjük fegyvereit éppen a háború ellen fordították.”

A lelkük és elméjük fegyverét háború ellen fordító új hősök: a bolsevikok. Juhász Gyula rokonszenve: az övék. Jellemző, Magyarország, Németország és a világ imperialista kormányaival ellentétben őket tartja Oroszország hivatott vezetőinek. Az „*Ausztria*” c. cikkében ezért sürgeti a bolsevizmus elismerését és a forradalmi Oroszországgal való tárgyalásokat: „És ha a bolsevizmust százszor és ezerszer elítéli, lenézi, gyűlöli vagy félti is a hivatalos és hivatalos Németország, most a bolsevizmust kell elismernie és pártfogolnia Oroszországban és ezzel a bolsevizmussal kell tárgyalnia a békekonferencián.”

Juhász Gyula a forradalom menetét kezdetben nem tudta olyan gyorsan követni, mint Móra Ferenc. Az első napokban lemaradt az események mögött. Kezdeti tájékozatlanságára jellemző, hogy még 1918 márciusában is együtt emlegeti Kerenszkijt és Lenint, Csernint és Trockijt. *Siegfried kardja* című cikkében írja: „... a győzelmes hadvezérek és hadseregek listája mellé egészen másfajta hírességek neve került. Kerenszkij és Lenin, Czernin és Trockij jutottak a közérdeklődés világszínpadára. A történelem nagy ostábla mezején leomlottak a bástyák, kiállottak a sorból a vezérek és lovasok, és fölvonultak a parasztok és a futárok, a béke hírnökei.”

Itt még az imperialista háború továbbfolytatására uszító burzsoá politikus Kerenszkijt, és a hírhedt Habsburgok grófi külügyminiszterét, Czernint az igazi békét előkészítő Lenin mellé állítja. Még egyaránt a béke hírnökeinek tartja őket. De néhány hónap múlva már Juhász Gyula előtt is oszlik a köd és a dolgok lényege neki is megviláglik. Ezzel párhuzamosan széthullik egymás mellé sehogysem illő névcokra is. Szenvedélyektől fűtött, ugyanakkor alaposan elemző gondolkodásra valló „*Kis Napoleonok*” c. írásában már Kerenszkij és Lenin szembekerülnek egymással. Leninnel, a béke igazi képviselőjével ellentétben Kerenszkijt, a kis Napoleont, már ilyennek látja: „Minden oroszok kis Napoleonja óhajtott lenni, tűzzel, vassal boldogítani Dosztojevskij népét, ha muszáj, a nép ellenére is... a forradalmat a liberalizmussal, a szabadságot az imperializmussal, a radikalizmust a háborúval óhajtotta egyesíteni. *Definit in piscem*: halban végződnek így a szép nő, a százszor szebb égi szabadság, a revolúció pedig egy kis koronában, természetesen a Kerenszkij fején.”

Kitűnő megfigyelés. De bármilyen parvenű is Kerenszkij, ezek a kerenszkijek nincsenek magukban, mert őket a történelem és egy meghatározott társadalmi osztály termeli ki. Ezért törekvéseikben, nemcsak egyéni, hanem osztálycélokat is követnek. Amikor Kerenszkij a forradalmat liberalizmussal, a szabadságot imperializmussal, a radikalizmust háborúval óhajtotta egyesíteni, akkor tulajdonképpen a februári forradalomban hatalomra került polgárság természetes céljait kísérelte meg valóra váltani. Kerenszkij nem egyedi figurája a burzsoáziának, hanem típusa. Útjával, szükségszerűen a burzsoázia útját járja.

Juhász Gyula erre az összefüggésre még nem figyel fel tudatosan, de általánosításai arra utalnak, hogy sejtette, Kerenszkij magatartásában a polgárság magatartása sűrűsödött, ezért Kerenszkijből való kiábrándulása szükségszerűen a költő polgársághoz fűződő kötelékeinek a lazulását is eredményezik.

Különösen figyelemre méltó, — mert Juhász Gyula élesedő imperialista-ellenességére mutat —, hogy nemcsak Kerenszkijt utasítja el magától, hanem az imperializmus eminens képviselőit is: „Annyi bizonyos, — írja a „*Kis Napoleonok*” c. cikkében — hogy se Wilson, se Lloyd George, de Clemenceau, se Kerenszkij, a kis Napoleonok, akiknek keze és lelke többé-kevésbé vérfoltos, nem látszanak alkalmasnak arra, hogy új törvénytáblákat állítsanak a saját mága ellen háborúzó világ elé.”

Néhány hónappal ezelőtt még a forradalmi megoldástól viszolygó, reformokat kereső Juhász Gyula e véres kezű kis Napoleonokkal szemben jogosnak és igazságosnak, sőt szükségszerűnek tartja a forradalmi harcot és a „*Kis Napoleonok*” c. írásában már az aggodalom legkisebb nyomát sem mutatva, magabiztosan ír az ígéretekkel teljes Októberi Forradalomról: „Az ilyen késedelmet csak revolúcióval tudják behozni Oroszországban... Most persze, mint az újbor forr, benne frissen felszabadult rengeteg erőnek tömördéksége. De bármily bolondul forr a must, azért mégis bír lesz belőle és az a hatalmas és ígéretes káosz, amely ma Pétervártól Vladivosztokig alakul, reméljük, egy porából és véreből megelegetett Európa új erőinek motorját fogja békére és munkára hajtani.”

Juhász Gyula szinte látnoki szemekkel az ígéretes káoszban az új világ születését látja. Mert hiszen bármily bolondul forr a must, mégis új bor lesz abból. Igaz, hogy ez az új világ még nem konkretizálódott benne. Új humanitásnak, új evangéliumnak, új hitnek nevezi és ez a kissé misztikus, valóságos pátoszától áthatott általánosítás elfedi a proletárdiktatúra valódi arculatát, de rokonszenve mégis a proletárforradalomnak szól.

Az Októberi Forradalom vállalásával együtt növekszik a forradalom vezére, Lenin iránt érzett rokonszenve. Nem véletlen az, hogy az előbb idézett névcsokorból, ahol még egyenlő szimpátiával állította egymás mellé Lenint, a proletárforradalom vezérét és Kerenszkijt, a burzsoázia képviselőjét — kit magasztosít fel és ki ellen fordult a gyűlölete. Kerenszkijt az összes véres kezű kis Napóleonokkal együtt megveti. Lenint viszont igyekszik megérteni. Már címében is sokat mondó „*Lenin, az olvasó*” c. írásában egy kissé önmaga megnyugtatóra találóan jegyzi meg: „Embert barátjáról, mondja az egyik közmondás, márpedig ki az ember legjobb, leghűbb, legigazabb barátja, mint a könyv? Lenin sokat és sokfélét olvasott.”

„*Lenin, az olvasó*”. Igénytelen, szerény cím. Nem pendít mélyebb érzéseket az emberben. De nem így Juhász Gyulában! Az ő világa a kultúra és a könyv volt, és természetes, hogy rokonszenves érzésekkel közeledik az olvasó emberhez. Azonban e címben ennél is több van. Egy kicsit szimbólikusnak érzem. Juhász Gyula eddig a proletárforradalomtól a kultúrát féltette. Ez a félelem most oldódik benne. Az olvasó Lenin, a könyvet, az irodalmat szerető és a művészetet kedvelő bolsevik vezér láttán megnyugszik a költő. Hiszen az a forradalom nem veszélyezteti a kultúrát, amelynek vezére maga is a kultúra rajongó szerelmese. Juhász Gyulát ez a megnyugvása is elősegíti a forradalom elfogadásához való fejlődésben.

Juhász Gyula mennél nagyobb figyelemmel kíséri az Októberi Forradalom eseményeit, annál jobban megéri azokat és annál jobban hatásuk alá kerül. A „*Szabadság a hó alatt*” c. írásában már nemcsak arra figyel fel, hogy az orosz proletárforradalom a régi rend törvénytábláit összetörte és egy új világ alapjait vetette meg, hanem látja annak nemzetközi jelentőségét is és az imperialista hatalmasságokat egy Oroszországból kiinduló, diadalmaskodó világforradalommal fenyegeti meg: „...az óriás vörös Rém, amelyet Európa falára festettek, az ő beszédek és tettek nyomán kezd elevenedni. Hogy itt nem arról lesz szó, hogy a győző mit követeljen a legyőzöttől, hanem arról, hogy a győzők meg tudnak-e valahogyan menekülni attól a diadalmas járványtól, attól a hamis pandémiától, amely a legyőzöttek országhatárainak sorompóit átlépve, országaink szívének tart, hogy a régi világ oszlopait egyenlővé tegye a földdel, hogy összetörje a régi rend törvénytábláit és a világforradalom égő csipkebokra mellett írjon új törvényeket a jövőnek, amely az övé.”

Hittel vallja itt Juhász Gyula, hogy az új törvényeket, új rendet hozó forradalomé a jövő. Ez már a forradalom teljes vállalása. Az Októberi Forradalom hatására így változik, formálódik át a revolúciótól féltő, reformokat sürgető költő a forradalom igenlőjévé. Igaz, ez a forradalom még tőlünk térben távol van, hírei kurtán, torzan érkeznek hozzánk és Juhász Gyulának még nincsenek átfogó, a forradalom teljes lényegét felfedő ismeretei, ezért

a proletárforradalom összes konzekvenciáját még nem vonhatta le. Az orosz események érzelmi vállalása, rokonszenves szemlélete, ezért még nem fejlődhetett át a revolúció eszmei vállalásává. Juhász Gyulával is hasonló eset történt, mint Mórával: érzelmi fejlődése megelőzte tudati fejlődését és bensőleg lelkes odaadással vállalni tudta azokat az eseményeket, amelyeknek egyébként még sem az elméleti, sem a teljes gyakorlati következtetéseit nem tudta levonni. Vagyis az történt, hogy a költő érzelmi állásfoglalásától lemaradt tudati fejlődése. Ez az ellentmondás gyakori eset. Azonban Juhász Gyula esetében mégis figyelemre méltó, mert ez vet fényt az őszirózsás napok előtti ingadozására.

Kétségtelen, az Októberi Forradalom rendkívüli eseményei magukkal sodorják Juhász Gyulát is. Kerenszkij helyett Lenint, a reformok helyett a revolúciót választja, sőt némely írásában a diadalmas világforradalom monumentális képe dereng fel. Mindez csak úgy volt lehetséges, hogy meglazultak a középosztályhoz fűződő érzelmi és világnézeti kötelekei, csökkentek mindenható reform-illúziói és közeledett a munkásosztály célkitűzéseire. Tehát eszmeileg is előre lépett: közelebb került a proletárforradalom tudatos vállalásához. Rendkívül fontos ez a fejlődés Juhász Gyula életében. Azonban nem szabad túlbecsülnünk. Mert igaz, hogy a proletárforradalommal szembeni korábbi aggodalma megszűnt, hogy a munkásosztályban az új világ ígérését, s a kultúra méltó gazdáját kezdte felismerni, de nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy e változások még megférnek a demokratikus ötvözetű kispolgári világszemléleten belül. Az októberi események hatására megindul Juhász Gyula világnézeti erjedése és kezdenek is kibontakozni annak előre mutató elemei, de a világnézeti válaszúthoz, amely vagy polgári vagy proletár állásfoglalásra készítő kérdéseket tesz fel, még nem érkezett el. Tehát a főkonfliktust: a régi világnézet feladásának, az új világnézet befogadásának nehéz belső harcát még nem vívta meg.

Juhász Gyula az Októberi Forradalmat korábbi eszméinek enyhe revíziójával vállalhatta. De ez nem jelenti azt, hogy ezeknek az eszméknek a változatlan fenntartásával tovább haladhat a forradalmi eseményekkel. Az az ellentmondás, amely érzelmi és eszmei állásfoglalása között van, előbb-utóbb kiéleződik és újabb és újabb, egyre határozottabb önrevízióra készíti. Az orosz események elindítják ezt a folyamatot, a hazai forradalmak viszont meggyorsítják.